

Lund, A.K. & J.B. Otterlei (2023). «Vi er profesjonelle, men ikke på samme måte som andre». Når spesialistkunnskap forvaltes av frivillige. I O.J. Andersen & J.B. Otterlei (Red.), *Kunnskapsforvaltning: Bidrag til studier av profesjonell yrkespraksis* (s. 119–139). Fagbokforlaget.
DOI: <https://doi.org/10.55669/oa280807>

Kapittel 7

«Vi er profesjonelle, men ikke på samme måte som andre»

Når spesialistkunnskap forvaltes av frivillige

Anne Kamilla Lund og Jill Beth Otterlei

Innledning. Frivillige som kunnskapsforvaltere

Mye kunnskap forvaltes av frivillige organisasjoner, og i mange tilfeller kan medlemmene i slike organisasjoner ha veldig høy kompetanse og nærmest være eksperter innen et fagfelt. Røde Kors Hjelpekorps (RKH) er en slik organisasjon, og i denne studien ser vi nærmere på implikasjonene ved at spesialisert kunnskap om søk- og redningsarbeid forvaltes av frivillige.

I «Frivillighetserklæringen – erklæring for samspillet mellom regjeringen og frivillig sektor» (Regjeringen, 2015) står det: «Frivillighet er ikke et supple-

ment til offentlig virksomhet. Det er en grunnleggende del av menneskenes liv og virke og en forutsetning for et godt samfunn.» Selv om myndighetene offisielt sett ikke frasier seg ansvar for viktige samfunnsoppgaver, og dermed ikke direkte tillegger frivillige organisasjoner et formelt ansvar, spiller likevel Røde Kors-frivillige en avgjørende rolle i å supplere offentlige instanser som politi, brann- og redningsmannskap (Nasjonalt Redningsfaglig Råd, 2018). Samfunnet er avhengig av at frivillige tar på seg denne typen oppgaver, og at de har den kompetansen og kunnskapen som skal til for å utføre oppgavene. Dette er *frivillig* arbeid som utføres i tett samarbeid og side om side med arbeidsorganisasjoner som for eksempel sykehus, ambulansetjeneste, brannvesen og politi, hvor lignende og relaterte oppgaver utføres av *ansatte* i profesjonelle yrkesroller. Men siden de frivillige ikke har et lovfestet og formelt ansvar slik som medlemmer av en profesjon har, eller slik en yrkesutøver har det gjennom å være tilknyttet en arbeidsplass, er det en rekke områder, hvor denne avhengigheten kan bli utfordrende (Nasjonalt Redningsfaglig Råd, 2018). Det er blant annet en utfordring at man aldri vet hvem som eventuelt stiller opp, og hvilken kunnskap de har. Det er også en utfordring at mange av de frivillige *har* spesialisert kunnskap og høy kompetanse på områder innen søk og redning, der hverken profesjonelle eller andre yrkesgrupper har tilsvarende kunnskap og kompetanse. På bakgrunn av disse ansvars- og avhengighetsproblematikker stiller vi spørsmål ved dette:

- Hvordan forvaltes kunnskap av de frivillige i RKH?
- Hvilke ansvarsutfordringer opplever de frivillige?
- Hva innebærer det at frivillige med spesialistkunnskap supplerer offentlig virksomhet?

Dette er interessante spørsmål å undersøke fordi det vil gjøre oss i stand til å belyse hvordan spesialistkunnskap ivaretas når ekspertene er frivillige. Viten om disse forhold vil bidra til større forståelse av konsekvensene ved å la frivillige organisasjoner spille en avgjørende rolle i å løse kritiske samfunnsoppgaver.

Kapitlets oppbygning

RKHs ansvar må ses på bakgrunn av den rollen som frivillige organisasjoner har spilt i Norge gjennom flere årtier. I neste del gir vi derfor en kort og gene-

rell beskrivelse av det frivillige beredskapsarbeidet, før vi beskriver RKH som kunnskapsforvalter. Deretter følger en presentasjon av teorier om kunnskap og profesjonelle yrkesgrupper, som vi skal bruke for å analysere empirien. I metoddelen gjør vi rede for hvordan vi har gått frem for å finne informanter, hva vi spurte dem om, og hvordan vi har bearbeidet dataene. Analysedelen tar for seg hvordan de frivillige forvalter kunnskap. Her ser vi nærmere på frivilliges utdanning og praksiserfaring og drøfter ansvarsutfordringer i forbindelse med elementer som skjønnsutøvelse, tillit, etikk og organiseringen av frivillig arbeid – noe som har helt særlige karakteristika ved profesjonelle yrkesgrupper. Kapitlet avsluttes med refleksjoner over noen av de utfordringene vi beskriver: Hvilke implikasjoner har det for kunnskapsforvaltningen og for samfunnet at denne typen kunnskap og kompetanse forvaltes av frivillige?

Frivillig beredskapsarbeid

I Norge har man lang tradisjon for frivillig arbeid – særlig har dugnadsånden vært fremstilt som et særskilt norsk fenomen, og om lag halvparten av befolkningen er medlem i en frivillig organisasjon. Frivillig sektor anses i dag ikke bare som et betydelig alternativ, men også som et supplement til statlige og kommunale velferdstjenester (Loga, 2018). Disse tjenestene er for eksempel søk- og redningsarbeid, slik blant annet RKH har spesialisert seg på. Nasjonalt Redningsfaglig Råd beskriver i en rapport at frivillige organisasjoner innen redning og beredskap har opparbeidet seg svært høy kompetanse og fått et profesjonalisert operasjonsmønster, og dessuten at de på noen områder er den primære ressursen samfunnet kan spille på (2018, s. 9). Rapporten viser også til at det er om lag 10 000 operative mannskaper som kan stille på kort varsel, og at det var frivillige med i 25 prosent av redningsaksjonene til lands i 2016. Disse beskrivelsene viser den store avhengigheten samfunnet har til organisasjoner som RKH. De frivillige organisasjonenes deltakelse i beredskapsarbeid er likevel ikke lovfestet, men er bygget på samvirkeprinsippet, som innebærer at myndigheter, som politiet og kommunene, har ansvar for et samvirke med relevante aktører (Skiple & Winsvold, 2020, s. 9). Det innebærer at det kan være avtaler mellom de lokale frivillige organisasjonene, politiet og kommunen, men det betyr likevel ikke at for eksempel RKH vet hvor mange frivillige som faktisk kan møte opp på leteaksjon.

RKH som kunnskapsforvalter

RKH er den største frivillige aktøren innen den norske redningstjenesten (Røde Kors Hjelpekorps), og i Norge har vi om lag 300 lokale hjelpekorps. Det består av nærmere 15 000 medlemmer og har rundt 5000 aktive medlemmer (Røde Kors Hjelpekorps). Til sammenligning har Røde Kors om lag 50.000 frivillige i alt, som er fordelt på 500 lokallag.

For å bli godkjent som operativt medlem av RKH må man gjennomføre grunnutdanningen som består av: «Dette er RKH» (3 timer), «Kvalifisert førstehjelp inklusiv bruk av hjertestarter og psykososial førstehjelp» (36 timer), «Kvalifisert samband» (10 timer) og «Grunnleggende og kvalifisert søk og redning» (29 timer). Grunnutdanningen er på minimum 78 timer. Det tilbys også fordypning i disiplinene RKH driver med, for eksempel skredredning, sjøredning, ambulansarbeid, lagledelse og aksjonsledelse (Solvang, 2020). Oppsummert kan man dermed si at søk- og redningsarbeid er spesialisert; det krever spesialopplæring og kompetanse innenfor et avgrenset felt. I tillegg preges arbeidet av å være akutt nødhjelpsarbeid, hvor det er faste rutiner for utførelsen og oppfølgingen av innsatsen til de enkelte frivillige. Dette tilsier at det er relevant å sammenligne kunnskapsforvaltningen i RKH med noen trekk ved profesjoner, i drøftingen av at slik spesialistkunnskap ivaretas av frivillige.

Kunnskapsforvaltning – et spørsmål om profesjonalisering?

For å undersøke hvordan kunnskap forvaltes av de frivillige i RKH, og for å kunne diskutere ansvarsutfordringer frivillige og frivillig organisasjoner opplever, samt hva dette innebærer som supplement til offentlig virksomhet, vil vi ta utgangspunkt i forskning på profesjoner. Selv om arbeidet RKH utfører, ikke er profesjonalisert i den betydningen som profesjonssosiologien legger til grunn, ønsker vi likevel å benytte forskning på profesjoner for å vise hvordan fagliggjøring gjennom vektlegging av kvalifikasjonskrav og formalisert opplæring også har vunnet innpass i frivillig arbeid.

Før vi går videre i beskrivelsen av profesjoner, er det viktig å nevne at det er ulike oppfatninger av og mye forskning på «hva en profesjon er» (se for eksempel Otterlei, 2018). I likhet med andre norske organisasjonsforskere har vi derfor valgt å legge til grunn at et yrke i større eller mindre grad kan være

en profesjon (Døving et al., 2016; Molander & Terum, 2008). Det betyr at profesjonsbegrepet nærmest er å oppfatte som en idealtipe, og at vi ser på hva som typisk kjennetegner en profesjon når det kommer til «yrkets *organisering* og yrkets *performative praksis*» (Døving et al., 2016, s. 35, kursiv i original). Her vises det til at profesjoner kjennetegnes ved sin særlige organisering som samfunnsinstitusjon. Profesjoner forstås vanligvis som et slags styringssystem – eller en tredje logikk (Freidson, 2001) – mellom markedsmekanismen og byråkratiet. Basert på spesialisert utdanning har profesjonelle yrkesgrupper ofte krevet (og fått av staten) monopol på arbeidsoppgaver. Hermed har de også fått autonomi til å bestemme selv og kontrollere arbeid, systemer, prosesser, prosedyrer osv. Og de har videre utviklet egne standarder og retningslinjer for oppgaveutførelsen.

En slik privilegert posisjon styrker profesjonenes status og rolle i samfunnet, men har også medført en del kritikk. Kritikken går da blant annet på at profesjoner forsøker å oppnå monopol på bestemte arbeidsområder og praksiser, at de gjør dette med det formål å sikre seg privilegier, status, lønn og selvstendighet (Abbott, 1988), og at profesjonelle ikke kan samarbeide på tvers av faggrupper (Larsen, 2007). I praksis ser vi dog at organiseringen i for eksempel sykehus betinger et utstrakt samarbeid mellom profesjonelle, noe som indikerer at det tross mange spenninger fortsatt er mulig å arbeide sammen på tvers av profesjoner.

Ovenstående beskrivelse av profesjoner er interessant for vårt fokus på frivillige og frivillige organisasjoner, da det kan hjelpe oss til å analysere RKHs *organisering, status og rolle i samfunnet*.

Når det kommer til profesjoners performative praksis, altså den praktiske utførelsen av arbeid, kan det vises til forskjellige kjennetegn (Molander & Terum, 2008). Basert på diskusjonene til Døving et al. (2016) om profesjoner og ledelse i det kunnskapsbaserte samfunn vil vi særlig fremheve tre elementer som viktige for kunnskapsforvaltningen: 1) *Profesjonelle anvender en systematisert kunnskapsbasis på enkelttilfeller*. Ulike profesjoner som for eksempel leger, advokater og ingeniører har spesialkunnskap og kompetanser basert på utdanning, viten, trening, erfaring og evner, og deres oppgaveutførelse må være faglig forankret og begrunnet. Men den profesjonelle må også ta hensyn til det enkelte tilfelle og til overraskelser og uforutsette problemer som kan oppstå, som vist til i innledningskapitlet i boka. Det betyr at 2) *profesjonelle må utøve skjønn*. Det er nettopp spesialistkunnskapen som gjør dem i stand til å utøve skjønn

i komplekse og vanskelige situasjoner (Evetts, 2010). Dette utelukker ikke at erfaringer, utprøvede og veldokumenterte metoder og eventuell presedens skaper en viss form for standardisering eller beste praksis. Det betyr at profesjoner også kjennetegnes ved å utarbeide og forvalte 3) *egne etiske retningslinjer* til regulering av god profesjonell praksis. Det er derfor både grunn til og behov for å *utvise tillit til at profesjonsutøverne ivaretar oppgavene* de har kompetansen til, på best mulig måte (Evetts, 2011). Ofte medfører de mange og til tider motsatt rettede retningslinjer at profesjonsutøverne må navigere i uoversiktlige situasjoner, hvor handlingsvalg har usikre konsekvenser (Døving et al., 2016).

Denne beskrivelsen av kjennetegn ved profesjoners praksis i yrkesutøvelsen kan hjelpe oss til å forstå og diskutere hva RKH gjør for å utdanne og opplære frivillige, som setter dem i stand til å utøve skjønn ved komplekse og vanskelige oppgaver. Det hjelper oss også til å sette fokus på den tilliten som samfunnet har til Røde Kors generelt og RKH spesifikt. Og endelig blir det mulig å drøfte hva de etiske retningslinjene i RKH betyr for de frivilliges arbeidsutførelse og for den tilliten samfunnet viser organisasjonens evne til å supplere offentlige samfunnsoppdrag.

Med profesjonsutdanning, profesjonsstatus og tilknyttede privilegier følger også *et ansvar for profesjonell og etisk utførelse av arbeid*. Det forventes at profesjoner setter egennytte til side og bruker og forvalter sin kunnskap for å «fremme fellesskapets interesser» (Døving et al., 2016, s. 33). På denne måten spiller profesjoner (og dermed de profesjonsutdannede) en stadig viktigere rolle i det kunnskapsbaserte samfunnet; de «disponerer store samfunnsressurser, de opptre som økonomiske aktører, de setter samfunnsmessige standarder, og de har myndighet til å fatte beslutninger av betydning for folks ve og vel» (Døving et al., 2016, s. 14). Sammenligner vi RKH med profesjoner, vil noe lignende da gjøre seg gjeldende for RKH? I de følgende avsnitt tar vi opp dette og de relaterte spørsmålene om organisering av arbeid, tilegning av kunnskap og oppøvelse av praktiske kompetanser, utøvelse av skjønn, tillit, etikk og ansvar. Først beskriver vi hvordan vi gjennomførte studien.

Metode. Intervjuer med frivillige

For å analysere hvordan kunnskap forvaltes av de frivillige i søk- og redningsarbeidet, og for å kunne diskutere ansvarsutfordringene frivillige og frivillige

organisasjoner opplever, samt hva dette innebærer i forhold til å supplere offentlig virksomhet, har vi valgt å gjennomføre intervjuer med fem frivillige i RKH. Det betyr at vi har en kvalitativ tilnærming til studien, som fokuserer på opplevelsene og forståelsene til frivillige, og at studien derfor ikke gir grunnlag for en statistisk generalisering. Snarere kan vi gjøre en analytisk generalisering ved at studien synliggjør ansvarsutfordringer som oppstår når spesialisert kunnskap og kompetanse, som samfunnet er avhengig av, forvaltes av frivillige i frivilligorganisasjoner.

For å komme i forbindelse med frivillige kontaktet vi daglig leder for et av de større hjelpekorpsene og bad om hjelp til å finne medlemmer som har vært med i RKH i minst to år. Vi valgte denne fremgangsmåten for å sikre at vi bare fikk e-poster til frivillige, som godtok at e-posten ble delt med oss, og for å sikre at de frivillige hadde vært med lenge nok til å ha deltatt på generelle kurs og vært med på redningsoppdrag. Men her opplevde vi den første utfordringen. Det viste seg at «to år» ikke sier så mye i RKH-regi; her regner man heller i kurs og praktisk erfaring. Samtidig har de seneste to år vært preget av koronapandemien, og det har derfor vært færre møte- og opplæringsmuligheter enn vanlig. Og endelig viser statistikken at folk som regel forlater RKH etter ca. tre år, så de som faktisk blir værende, har ofte lengre erfaring. De fem frivillige som deltok i studien, hadde alt fra to til 50 års erfaring som frivillig i Røde Kors. Alle disse hadde tatt grunnkurs og vært med på søk- og redningsoppdrag. To var kvinner, tre var menn. To ble intervjuet over Teams, tre ble intervjuet ansikt til ansikt. Intervjuene varte omkring en time, og vi fikk tillatelse av alle til å ta opp intervjuene på lydfil.

I intervjuene fokuserte vi på de frivilliges utdanning og opplæring i regi av RKH, samt deres opplevelser som deltagere i / ledere av søk- og redningsaksjoner. Selv om intervjuene fulgte samme overordnede spørsmål, vektla de frivillige ulike opplevelser og utfordringer og ulikt ansvar. Likevel er det vår opplevelse at de fem informanters beskrivelser var samstemt, og dermed valgte vi å ikke intervju flere av dem som vi hadde på listen.

I analysen av intervjuene lyttet vi først til lydfilene og skrev oppsummerende referater. Deretter begynte vi en empiridrevet analyse, hvor vi først så etter temaer omkring ansvar og utfordringer i hvert enkelt intervju og deretter på tvers av intervjuene (King & Brooks, 2017) for å få en oversikt over intervjumaterialet. Fra de temaene ble det tydelig at frivillige på mange områder oppfattes og også oppfatter seg selv som fagpersoner – og i mange tilfeller spesialister – når det kommer til søk og redning.

Før vi tok kontakt med RKH for å invitere frivillige til å delta i intervjuer, hadde NSD godkjent prosjektet. I den forbindelse har vi forpliktet oss til å anonymisere intervjudata og informasjon om intervjudeltakere. Vi har derfor ikke spesifisert hvilket RKH de frivillige er en del av, og vi har brukt pseudonymer når vi senere viser til sitater fra intervjuene. I det følgende avsnittet analyserer og drøfter vi intervjuene med de frivillige.

Analyse og diskusjon. RKH – frivilliges forvaltning av spesialistkunnskap

Med utgangspunkt i begrepet kunnskapsforvaltning og teori om profesjoner undersøker vi hvordan kunnskap forvaltes av de frivillige i RKH, hvilke ansvarsutfordringer de frivillige opplever, og hva det innebærer at frivillige med spesialistkunnskap supplerer offentlig virksomhet. Vi organiserer analysen og diskusjonen basert på begrepene fra profesjonsteorien: 1) organisering, status og rolle i samfunnet, 2) tilegning av kunnskap og oppøvelse av praktiske kompetanser, 3) utøvelse av skjønn – tillit og etikk, og til slutt 4) ansvar, tillit og samfunnsnytte.

Organisering, status og rolle i samfunnet

Som tidligere nevnt er RKH den største frivillige aktøren innen den norske redningstjenesten (Røde Kors Hjelpekorps), og i Norge har vi om lag 300 lokale hjelpekorps. I intervjuene forteller de frivillige også at de opplever at RKH/de er en viktig aktør og samarbeidspartner for politi og redningsvesen. De forteller at politiet ofte bare har noen få ansatte til å arbeide med søk og redning, og at RKH ses på som den organisasjonen som hurtigst og mest effektivt kan stille med mest erfaring, utstyr og personell, når det er tale om søk- og redningsaksjoner. Samtidig stiller mange av de frivillige også opp som sanitærvakter ved konserter, arrangementer og lignende. Selv om det finnes andre frivilligorganisasjoner som også yter hjelp ved søk- og redningsaksjoner – for eksempel nevnes ofte Norske Redningshunder og Norsk Folkehjelp – vil vi med utgangspunkt i ovenstående argumentere for at RKH har en form for særstilling, litt lik profesjoners monopol (Abbott, 1988; Freidson, 2001), når det gjelder tildeling og utførelse av arbeidsoppga-

ver. Hermed får RKH og de frivillige RKH-ene også tildelt en viss autonomi til selv å bestemme og kontrollere arbeidet, systemer, prosesser, prosedyrer osv. For eksempel opplyser de frivillige at RKH kontaktes av politiet når der oppstår en kritisk situasjon, og deretter har RKH egne rutiner og systemer for å kontakte de frivillige, brife dem om oppdraget og sørge for utførelse av søk- og/eller redningsoppgaven. Selv om det er politiet som offisielt har ansvar for koordineringen av aksjonene, er det likevel RKH som har ekspertisen, folkene, utstyret og systemene.

Hans eksemplifiserer dette når han forteller om hvordan RKH får ansvar for aksjoner:

Man får oppdrag fra politiet, som beskriver situasjonen. Så begynner politiet med sin etterforskning. De bruker programmer og modeller. Vi bruker statistikk og en bok «lost person». Vi har sykkelhjulmodellen. Så vi starter i innerste sirkel, som hjelper med å gjennomføre søket mest mulig hensiktsmessig. Når aksjonsleder får oppdraget, må man vurdere sine styrker. Har vi det vi trenger? Trengs det skuter, ATV, flere folk? Laget får en søketeig (avgrenset leteområde) og melder tilbake når de har søkt. Og får gjerne en ny teig. Så sitter man eller noen i KO (samlingsplassen) og får oversikt og kontroll. Det er vi [RKH] som har kompetansen og mannskapene ikke minst, for politiet har jo ikke mye folk – tre–fire stykker, en innsatsleder, men de har kanskje en hund som er tidlig ute og søker litt før vi kommer. Mens vi kan stille med 30-40-50 mann(skap), og det kommer aldri politiet til å gjøre.

Det som Hans (og de andre frivillige vi intervjuet) her forteller, viser at de frivillige arbeider tett sammen med politiet og supplerer politiet i leteaksjoner. Politiet har ikke nok ansatte til å kunne gjøre et større effektivt søk, og politiet har heller ikke erfaring med å koordinere denne typen aksjoner. Frivillige tar dermed ansvar på lik linje med politiet, selv om arbeidet er ubetalt, og selv om man aldri vet hvem som stiller opp, hvor mange som stiller opp, eller hvilken kompetanse de har.

Profesjoner har vært kritisert for å forsøke å oppnå monopol på bestemte arbeidsområder og praksiser med det formål å sikre seg privilegier, status, lønn og selvstendighet (Abbott, 1988) og for ikke å ville eller kunne samar-

beide på tvers av faggrupper (Larsen, 2007), sistnevnte delvis modifisert av at det i praksis ofte har vært samarbeid tross spenninger mellom profesjonelle grupper. Men en lignende tendens kan ikke sies å prege RKH. For RKH og andre frivillige organisasjoner vil det ikke være aktuelt å få en formell monopolposisjon som de kan utnytte til for eksempel lønn, siden de er frivillige. For å kunne være en aktuell samarbeidspartner og være etterspurt i redningsaksjoner og til for eksempel dugnadsarbeid der de kan få inntjening, har RKH nytte av den status, tillit og selvstendighet de har tilegnet seg. Men siden etterspørselen etter dem skjer uformelt, er RKH avhengig av å bli sett på som samarbeidsvillige og ikke konfliktskapende. Slik sett unngår man en av ulempe ved profesjoner, mens en ulempe for organisasjonene kan være at det skaper uforutsigbarhet ved om de blir utkalt til aksjoner.

Vi ser at RKH som organisasjon har oppnådd en høy status, de får tildelt et stort ansvar når de koordinerer søk- og redningsaksjoner, og RKH utdanner andre instanser som for eksempel politi og brannvesen. Det kan dermed argumenteres for at RKH har fått en privilegert posisjon i samfunnet, hvor RKH oppfattes som profesjonell. Helt konkret kan dette eksemplifiseres med at RKH er en viktig medspiller i samfunnsansvaret for søk- og redningstjenester fordi RKH er leverandør av spesifikke kurs (og dermed en viktig kunnskapsforvalter) til andre samfunnsfunksjoner. Mette forteller:

RKH arrangerer ASOR-kurset [aksjonsledelse søk og redning]. Dette kurs tas ofte sammen med politiet. Som frivillig stiller man på lik linje med politiet på dette området. RKH arrangerer også «Finse-kurs» [en stor nasjonal øvelse over syv-ti dager], lagleder-kurs, og vinterredning – som også politiet pleier å være med på.

Til slutt i denne delen vil vi vise til de gule vestene som symbol på den status og rolle (Døving et al., 2016) RKH har i samfunnet. Mange profesjoner og yrkesgrupper har uniformer som gir tillit på bakgrunn av den kompetansen som en slik uniform forutsetter. De medlemmene i RKH som vi har intervjuet, opplever at de med vesten på har stor tillit ikke bare blant folk, men også fra andre aktører i redningsarbeidet. Tegn på denne tilliten er at RKH-ere blir sett på som å ha kompetanse innen livreddende førstehjelp og redningsarbeid, og at de faktisk blir tilkalt til oppdrag av politiet. Vesten tilsvarer dermed en uniform på lik linje med den helsepersonell og politiet har.

Tilegning av kunnskap og oppøvelse av praktiske kompetanser

Ett av de elementene som kjennetegner profesjoner, er den faglige spesialistutdanningen og praksiserfaringen som profesjonsutøverne opparbeider seg. Som beskrevet i introduksjonen krever arbeid i RKH omfattende kurs og øvelsesdeltakelse, samt praktisk erfaring. Intervju-personene bekreftet denne utdannings- og praksisvirksomheten og fortalte i tillegg om ukentlige treningskvelder og om at de måtte ta oppfriskningskurs i forskjellige temaer etter ca. tre år.

Vi forstår dette som at de frivillige tilegner seg kunnskap, innsikt (Jacobsen & Thorsvik, 2019) og forståelse (Clegg et al., 2005), og at de øver og trener på spesifikke rutiner, noe som best kan beskrives som at de har opparbeidet seg spesialkunnskap og kompetanser basert på utdanning, viten og trening som senere kan brukes i praksis (Evetts, 2010), altså anvendes på spesifikke tilfelle og situasjoner (Døving et al., 2016). Her er det fokus på at individer tilegner seg kunnskap i form av teoretisk viten, og med denne lærer de å forholde seg til praktiske utfordringer gjennom trening, erfaring og kritisk refleksjon. Med andre ord kan vi si at de frivillige gjennom tilegning av kunnskap og øving oppnår en høy faglig ekspertise.

For eksempel forteller Hans dette:

Ja, man kan trene så mye man vil, men første gang det er reelt, så kan folk oppleve det litt slik [ubehagelig] ... Men det er derfor man aldri er alene, man går med en som er mer erfaren, og håper at det smitter over, og neste gang så klarer man selv å gjøre det når man har erfart og opplevd hvordan det er.

Mette forteller noe lignende om hvordan erfaring har mye å si for hvordan man håndterer situasjonen, og fremhever at dette også er grunnen til at man alltid er minst to frivillige på lag: en erfaren og en fersk. Hun trekker frem et eksempel fra en festival hvor RKH var sanitetsvakt:

Vi skulle spjelke en brukken fot, og pasienten ropte og skrek og besvimte til slutt. Da sier han som var erfaren: «Takk og lov – få på den spjelken.» Det hadde man ikke sagt som fersk, men han som var erfaren, visste at det var avgjørende å få på spjelken og få fraktet bort pasienten, og det klarte vi ikke når pasienten ropte og skrek, så det var en fordel at pasienten besvimte.

Disse og mange lignende eksempler fra de frivilliges opplevelser viser at kunnskapen som opparbeides, både er faglig begrunnet og samtidig basert på hensyn til tilfellenes egenart. Det er nettopp denne spesialistkunnskapen som gjør dem i stand til å utøve skjønn i komplekse og vanskelige organisasjoner. I RKH krever dette erfaring. Som ved profesjoner er det ikke tilstrekkelig med formell og teoretisk kunnskap, man må også ha innsikt i de normative forpliktelsene (Torgersen, 1994) og forståelse for hvordan man skal *bruke kunnskapen, vurdere og formidle* den – altså forvalte den i praksis.

Utøvelse av skjønn – tillit og etikk

Med grundig utdanning, trening, øving og praktisk erfaring blir de frivillige i stand til å utøve skjønn ved komplekse og vanskelige oppgaver. For de frivillige vi intervjuet, var dette en særlig stor del av det å arbeide frivillig med søk- og redningsaksjoner. De fremhevet at ingen søk- og redningssituasjoner var like, og at arbeidet konstant krevde skjønnsmessige vurderinger på ulike nivåer. Dette var særlig fremtredende i forbindelse med ledelse og organisering av aksjoner, med risikovurderinger underveis i aksjonen og med vurderinger av beste behandling og hjelp til nødlidende personer.

Ledelse og organisering

Ved ledelse og organisering av søk- og redningsaksjoner kreves det at de frivillige er i stand til å utøve et faglig kvalifisert skjønn for beste håndtering av situasjonen. Dette krever ikke bare kunnskap og kompetanse innenfor ett enkelt felt, men kompleks viten og erfaring med systemer, utstyr og hjelpemidler, ledelse og folk. For eksempel ser man dette når de frivillige skal kalles ut på aksjon og forventes å kunne bruke forskjellige materialer og teknologi i redningsarbeidet. Mens profesjonelle ansatte ville ha likt utdanningsnivå og være tilgjengelig som en del av å være på jobb, står frivillige i en annen situasjon. Riktignok har de i praksis ansvar for søk- og redningsaksjonene, men det er ingen vaktplan eller lignende som sikrer at alle har likt utdanningsnivå, erfaring og fysiske evner. Lasse sier:

Når man skal sette sammen team, må man ha oversikt over folks kunnskaper, kurs, erfaring, kompetanser – man må vite om folk

egentlig er i stand til å gå opp på fjellet, kjøre båt osv. Det kan være vanskelig å ha denne oversikten når man ikke kjenner alle folk. For eksempel er det ca. 200 medlemmer i Oslo, mens det «bare» er 57 i Bodø. Da blir koordineringen også et spørsmål om å kunne navigere ny teknologi, som kan hjelpe i dette organiseringsarbeid.

Samtidig er det helt praktiske forhold å holde kontroll på. For eksempel må man huske isøks og annet utstyr hvis det er snakk om redning på vann ved vinterstid. Da må det til enhver tid være sjekk på at utstyret er sikkert, og at de har folk nok. På lik linje med profesjoners retningslinjer for kvalitetssjekk er det strenge rutiner og planer som skal følges i RKH. Geir forteller:

Det kan være litt rigid og firkanta. Men det gjør at det er tydelige rammer eller oppskrifter for oppgavene, slik at nye folk har mulighet til å sette seg inn i oppgavene og være med på aksjonene.

Ytterligere kompliseres ledelsessituasjonen av at det er snakk om ledelse av frivillige og frivillig arbeid. Lasse tar opp denne utfordringen:

Ledelse av frivillige er jo litt utfordrende. Man kan ikke si «du skal». Da sier de bare nei eller slutter. Det synes jeg som leder er veldig vrient. Eller jeg ser at oppgaver ikke blir gjort eller blir løst veldig dårlig – når skal du gripe inn da? Eller klassiske HR-saker. Når folk ikke har god kjemi, hvordan skal jeg håndtere det da?

Kombinasjonen av disse utfordringene – under kritiske situasjoner – medfører at det i organiseringen og ledelsen av frivillige må utøves skjønn. Selv om det er faste rutiner og regler, kreves det at frivillige kan «lese og forstå» situasjonen og handler deretter. Geir forteller om en situasjon der en av de frivillige ringte, og de ble enige om at hun skulle dra opp til den som trengte hjelp, uten å møte på den faste oppmøteplassen først. Dette var mest hensiktsmessig i den situasjonen fordi den hjelpetrengende var kald og våt, og det var en oversiktlig situasjon. Han sier videre:

Når folk har meldt seg, tar jeg en vurdering på hvem som trengs, og i noen tilfeller trenger man alle, men noen ganger blir noen av

de frivillige sendt hjem. Ved for eksempel en risikosituasjon, som i snøskred, er det ikke lurt å sende mange inn, og det må vurderes hvor mange som trengs.

Sitatene i avsnittet over illustrerer at de frivillige forvalter avgjørende kunnskap for å være i stand til å organisere og lede søk- og redningsarbeid. Ikke bare har de teoretisk viten som de har øvd på i treningssituasjoner, de oppøver og utvikler også denne kunnskapen i praksis og gjør seg stadig nye erfaringer; noe som gjør dem i stand til å reflektere kritisk og foreta relevante skjønnsmessige vurderinger – underveis i krevende situasjoner. Dette er også noe som kjennetegner ekspertene som Atle Måseide beskriver i kapittel 3 i denne boka.

Risikovurderinger underveis i aksjonen

Lasse forklarer at skjønnsutøvelse underveis i aksjoner er direkte knytte til spenningen mellom det å være en ansatt profesjonell med et formelt ansvar og det å være en frivillig som påtar seg risiko og ansvar, men likevel ikke har samme status som en profesjonell:

Det er ikke risikofritt. Og når vi er ute på søk- og redningsoppdrag, så er vi dekket av yrkesskadeforsikring av Statens pensjonskasse og sådan på lik linje med politiet og brannvesen og lignende. På den måten er vi profesjonelle yrkespersoner, men det er helt klart en mellomting.

Lisa føler særlig på spenningsfeltet mellom ansvar og forvaltning av kunnskap når hun spør seg hva det egentlig kan forventes av henne:

Er det egentlig greit at jeg er med på det her? Jeg som ikke har så mange kurs. Jeg er ute på prøve, jeg har det ansvaret, jeg har ansvar og er ute for å lete. Det kan være litt ekkelt. Jeg forstår jo at når det er større søk, så trenger man mange folk. ... Men det er jo visse ting som, kanskje, burde det være profesjonelle som gjør det her? Ikke frivillige. ... Du møter en heftig situasjon, man vet ikke hva man går til. ... Man kan kanskje mer enn gjennomsnittet av befolkningen, men der er jo store forskjeller innad i korpset på hva man kan.

Både Lasse og Lisa reflekterer her over at de tar skjønnsmessige vurderinger og utfører risikofylte oppgaver, og på den måten påtar de seg profesjonelle roller og det medfølgende ansvar i praksis (Døving et al., 2016; Evetts, 2010). Men likevel føler de at de ikke er fullt profesjonelle i vanlige termer, og at det muligvis burde være en drøftelse rundt dette. Basert på dette kan man argumentere for at frivillige i RKH oppnår en form for ekspertstatus eller profesjonalisering.

Beste behandling/hjelp til nødlidende personer

RKHs frivillige forventes å kunne hjelpe i kritiske og komplekse situasjoner – noe som ligner profesjonenes «myndighet til å fatte beslutninger av betydning for folks ve og vel». Likevel har RKH ikke denne offisielle myndigheten – RKH er en frivillig organisasjon og de frivillige er «bare» frivillige. For RKH-ere byr dette på noen utfordringer rundt ansvar og etikk. Mette kommer med et eksempel som knytter seg til organisasjonens egne etiske retningslinjer:

Vi har ikke plikt til å møte opp, det er ikke gitt at det til enhver tid er kompetanser til å hjelpe. Når vi møter opp ... vi er ikke underlagt helseloven, vi skal gi livreddende førstehjelp, men vi får ikke lov til å gi medisin. Ikke engang paracet, selv om jeg har det i vesken.

Hans fremstiller dette ansvaret og begrensninger i ansvaret som et spørsmål om hva «vesten» gir av føringer:

Når du tar vesten på, må du følge Røde Kors' retningslinjer. Men er du på tur, er du lege, så kan du ta vesten av og behandle en tilskadekommet person ...

Vi forstår disse og lignende eksempler som uttrykk for at frivillige ofte befinner seg i en skvis mellom på den ene siden å være frivillig med høy faglig kunnskap og kompetanse på hjelp til nødlidende personer, og på den andre siden ikke å være profesjonelle i medisinsk, rettslig og sikkerhetsmessig forstand. De står også i en skvis mellom å være private, ikke ansatte individer

med generell medisinsk viten og paracet i vesken, og det å være frivillig som er underlagt RKHs retningslinjer for livreddende førstehjelp.

Vi ser på denne bakgrunn at RKH er en aktør som både er i stand til å utarbeide egne retningslinjer og etiske prinsipper, og som er opptatt av hva som er best for samfunnet. Vi ser at de frivilliges arbeid og ansvar på mange måter ligner det som kjennetegner profesjoner – både når det gjelder organisering på samfunnsnivå og praksis i yrkesutøvelsen.

Det er derfor både grunn til og behov for å utvise tillit til at frivillige – på lik linje med profesjonsutøverne – kan ivareta oppgavene de har kompetansen til på best mulig måte. Men hvor profesjonsutøverne må navigere mellom mange og til tider motsatt rettede retningslinjer i uoversiktlige situasjoner, hvor handlingsvalg har usikre konsekvenser (Døving et al., 2016), må frivillige navigere mellom RKHs retningslinjer, faglig kunnskap, frivillig innsats og privat motivasjon og kunnskap. Dette resulterer også i uoversiktlige situasjoner med usikre konsekvenser. Likevel har samfunnet stor tillit til at frivillige i RKH er i stand til å forvalte den spesialiserte kunnskapen på en slik måte at de fortjener både tillit og ansvar fra samfunnet generelt.

Ansvar, tillit og samfunnsnytte

Som tidligere nevnt følger det med profesjonsutdanning, profesjonsstatus og tilknyttede privilegier et ansvar for profesjonell og etisk utførelse av arbeid. Det forventes at profesjoner setter egennytte til side og bruker og forvalter sin kunnskap for å «fremme fellesskapets interesser» (Døving et al., 2016, s. 33). Basert på diskusjonene over kan frivillige i RKH også beskrives som profesjonelle – og det forventes i like høy grad at de setter egennytte til side og stiller opp for fellesskapets interesser. Men her oppstår det også noen utfordringer.

Selv om frivillig arbeid offisielt ikke skal forstås som et supplement til offentlige tjenester, ble det tydelig gjennom samtalene med de frivillige at de både føler et stort ansvar for å hjelpe og påtar seg oppgaver som ellers ikke ville bli løst. Samtidig er de frivillige klare på at dette også er en utfordring – ikke bare på det personlige plan, men også på organisasjons- og samfunnsnivå. Blant annet kommer dette til uttrykk i diskusjonen om ansvar for kunnskapsforvaltning når Lisa også tar tak i et større perspektiv, nemlig spørsmålet om hva det innebærer at frivillige supplerer offentlig virksomhet.

Spørsmålet er jo også hvor langt man skal gå? Man er jo på en måte ikke profesjonell. Jo lengre man blir utdannet, jo flinkere og mer kompetent man blir, da blir kanskje det skillet mellom frivillig og yrke litt sånn, litt sånn merkelig. ... Det er også viktig at man ikke blir utnyttet da. At samfunnet IKKE investerer i infrastruktur fordi man har et kompetent hjelpekorps eller kompetente hjelpeorganisasjoner, og det tror jeg nok kanskje er en samfunnsproblematikk, ikke bare en Røde Kors-problematikk.

Det gir litt bismak, selv om det er en fin ting [i.e. det frivillige arbeid], så er det visse aspekter som jeg synes egentlig er litt uansvarlig at man på en måte gir over til de frivillige. Og jeg vet ikke hvor godt det sjekkes. Om hvor kompetent ... Det vil jo være store forskjeller i de ulike hjelpekorps. At man skal gi ansvaret til dem uten noe organ for å sjekke ...

Siste del av sitatet leder videre til diskusjonen av et annet aspekt ved frivilliges forvaltning av kunnskap og ansvar: Kvaliteten på oppdragene som gjennomføres, kan variere fra korps til korps, og myndighetenes – politiets – erfaringer med ulike aksjonsledere og lagledere er viktig i vurderingen av hvorvidt de skal kalle ut hjelpekorps til et oppdrag. Et RKH er avhengig av at politiet har tillit til dem for å bli kalt ut til aksjoner. Lasse forteller for eksempel at når han har på vesten, får han gå fritt rundt i aksjonsområdet på lik linje med en av de profesjonelle. Slik sett er kvalitetssikringen og kontrollen av et RKH at de blir sett på som en ressurs fra politiets side. Men siden samarbeidet ikke er formalisert, har politiet ikke andre «sanksjonsmuligheter» enn å la være å kalle ut de frivillige, dersom de oppdager at frivillige ikke håndterer oppdragene godt nok. Kontroll med kvaliteten og kunnskapen til det enkelte medlem er det ledelsen ved RKH som har, og kontrollen på dette skjer gjennom vurderinger og evalueringer ved kurs og når de er på oppdrag. Medlemmene mister ikke autorisasjonen slik profesjonelle gjør, men de får ikke fornyet godkjenningen fra RKH.

På bakgrunn av dette blir RKH nettopp en viktig samfunnsressurs som kan være med på å sette standarder og fatte beslutninger av betydning for folks ve og vel, jamfør presentasjonen av samfunnsansvar i teoridelen i dette kapitlet.

Konklusjon

Hvordan forvaltes kunnskap av de frivillige i RKH?

Med utgangspunkt i begrepet kunnskapsforvaltning har vi undersøkt hvordan frivillige i RKH ikke bare får undervisning og kurs, men også praktisk opplæring og erfaring for å kunne imøtekomme samfunnets forventninger til søk- og redningstjeneste. Den intensive utdanningen, øvelsesvirksomheten, praksisen og kravet om kontinuerlig faglig fornyelse ligner den som kjenner tegner profesjoner. De frivillige forventes å kunne utøve skjønn i komplekse situasjoner og å kunne balansere forskjellige etiske retningslinjer og hensyn.

Men det er en forskjell i det formelle. Vi ser at frivillige trass i både teoretisk og praktisk kunnskap alltid kan avbryte aksjoner, at Røde Kors ikke vet hvem eller hvor mange som stiller opp til forskjellige oppdrag, og at organisasjonen ikke alltid kan etablere de mest effektive strukturer og samarbeid med offentlige instanser. Det betyr at kunnskap hos frivillige og i frivilligorganisasjoner muligvis forvaltes lik den i andre profesjonelle yrker, men at frivillig arbeid ikke innebærer samme formelle ansvar som en profesjonell yrkesutøver har, selv om den frivillige kan ha tilsvarende spesialistkunnskap. Det er heller ikke mulig å organisere arbeidet på samme måte som i vanlige profesjonsorganisasjoner. Det er slik selv om samfunnet generelt forventer en profesjonell ytelse, og til tross for at en stor del av ansvaret for søk-, rednings- og beredskapsarbeidet er lagt til RKH og andre lignende frivillige organisasjoner.

Hvilke ansvarsutfordringer opplever de frivillige?

At kunnskapsforvaltningen på områder som krever høy kompetanse, skjer i frivillige organisasjoner som for eksempel RKH, har flere implikasjoner og utfordringer. Vi trekker her frem noen av de vesentligste fra analysen. En av dem handler om hvordan kunnskapen og erfaringene overføres fra enkeltmedlemmer og til organisasjonen og blir formalisert eller institusjonalisert. Selv om RKH har svært mange kurs som gjør medlemmene operative, og spesialisert dersom de ønsker det, baseres også mye på uformell formidling. Når utskiftingen er såpass stor som den er; en RKH-er er i gjennomsnitt aktiv i tre–fire år, tilsier det at organisasjonen må drive med veldig mye opplæring, og det er svært krevende – særlig når det skal skje på fritiden. Siden motivasjonen til de frivillige ikke går ut på å drive med opplæring og organisering,

tærer dette på organisasjonens ressurser. Og det påvirker hvor mange og hvor velutdannede de som stiller opp til aksjoner, er.

Et annet element viser til at RKH som organisasjon har oppnådd en høy status og får tildelt et stort ansvar når de koordinerer søk- og redningsaksjoner, og når de utdanner andre instanser som politi og brannvesen. Når RKH har fått en så privilegert posisjon i samfunnet, er det naturlig at RKH oppfattes som en profesjonell organisasjon. Men det gir ikke de frivillige en profesjonell status i formell forstand, med de rettigheter og plikter og det ansvar man dermed kunne forvente. De kan heller ikke stilles til formelt ansvar dersom det skjer feil eller ting går galt, slik man kan når det gjelder profesjonelle og myndigheter.

For det tredje kan det trekkes frem at de frivillige er klar over at de basert på kunnskap og praktisk erfaring tar skjønnsmessige vurderinger, utfører risikofylte oppgaver og på den måten påtar seg profesjonelle roller og det medfølgende ansvar i praksis. Likevel kan de ikke føle den tryggheten det er å kunne kalle seg profesjonell – noe som også blir problematisk på organisasjons- og samfunnsnivå, siden samfunnet er avhengig av nettopp denne ekspertisen og profesjonaliteten. Trass i dette har samfunnet stor tillit til at frivillige i RKH er i stand til å forvalte den spesialiserte kunnskapen på en slik måte at de fortjener både tillit og ansvar fra samfunnet generelt.

Hva innebærer det at frivillige med spesialistkunnskap supplerer offentlig virksomhet?

Som avslutning vil vi reflektere over hva det innebærer for samfunnet at det er frivillige som forvalter spesialistkunnskap. Basert på ovenstående analyse ser vi at frivillige yter en innsats på lik linje med profesjonelle, som for eksempel politi og brannvesen, og at de frivillige både får og tar ansvar for de kompetansekrevene oppdragene de jobber med. Dette gir anledning til å stille spørsmål ved om RKH «bare» er en frivillig innsats, eller om arbeidet de gjør, faktisk må kategoriseres som et supplement til de offentlige ytelsene. Basert på intervjuene i denne studien er svaret ja.

Som nevnt kan de frivillige ikke få en monopolposisjon, og slik sett ikke ha samme rolle i styringssystemet som det profesjoner har (Freidson, 2001). Vi vil likevel hevde at RKH (og muligvis mange andre frivilligorganisasjoner) i praksis forvalter unik kunnskap, og at de i noen tilfeller kan være de eneste

som har den kompetansen. Frivillig sektor er også en sentral samfunnsinstitusjon, slik Døving et al. (2016) beskriver at profesjonene er, og de vil få enda større betydning når myndighetene ønsker at frivillig sektor skal bidra i enda større grad. Den store avhengigheten som samfunnet har når det gjelder de frivilliges innsats, gjør at de frivillige organisasjoners evne til å bidra med og utvikle kompetanse blir avgjørende for kvaliteten på mange oppgaver som krever ekspert- og spesialistkunnskap.

Referanser

- Abbott, A. (1988). *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*. The University of Chicago Press.
- Clegg, S.R., Kornberger, M. & Rhodes, C. (2005). Learning/becoming/organizing. *Organization*, 12(2), 147–167. DOI: 10.1177/1350508405051186
- Døving, E., Elstad, B. & Storvik, A.E. (2016). *Profesjon og ledelse (Profession and Leadership)*. Fagbokforlaget.
- Evetts, J. (2010). Reconnecting Professional Occupations with Professional Organizations: risks and opportunities. I J. Evetts & L.G. Svensson (red.), *Sociology of professions: Continental and Anglo-Saxon traditions* (s. 123–144). Daidalos.
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*, 59(4), 406–422. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0011392111402585>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism, the third logic*. Polity Press.
- Jacobsen, D.I. & Thorsvik, J.(2019). *Hvordan organisasjoner fungerer*. Fagbokforlaget.
- King, N. & Brooks, J. (2017). Thematic Analysis in Organisational Research. I C. Cassell, A.L. Cunliffe & G. Grandy (red.), *The SAGE Handbook of Qualitative Business and Management Research Methods*. (Vol. Methods and Challenges, s. 219–236). SAGE Publications Ltd.
- Larsen, B. (2007). De nye professionelle. I B. Larsen & H.H. Hein (red.), *De nye professionelle. Fremtidens roller for de veluddannede. (The New Professionals. Future Roles for the Well-Educated)* (s. 7–21). Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Loga, J. (2018). Sivilsamfunnets roller i velferdsstatens omstilling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(1), 58–73. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-01-05>
- Molander, A. & Terum, L.I. (2008). Profesjonsstudier – en introduksjon. I A. Molander & L.I. Terum (red.), *Profesjonsstudier. (Studies of Professions)* (s. 13–27). Universitetsforlaget.
- Nasjonalt Redningsfaglig Råd (2018). *De frivillige rednings- og beredkapsorganisasjonenes rolle i dagens samfunn*.
- Otterlei, J.B. (2018). What Is a Profession, and What Are the Prerequisites for Being a Profession? I A. Örtenblad (red.), *Professionalizing Leadership*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-319-71785-2_2
- Regjeringen (2015). Frivillighetserklæringen. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- Røde Korps Hjelpekorps. <https://www.rodekors.no/hjelpekorps/om-hjelpekorps/>
- Skiple, J.K. & Winsvold, M.S. (2020). *Lokalt beredskapssamarbeid. Frivillige, politi og kommuner i lokalt beredkapsarbeid*.
- Solvang, L.K. (2020). *Rekrutteringsarbeid i Røde Kors hjelpekorps – hvordan vurdere egnethet, uten å kvele hjelpetringen*. Nord universitet.
- Torgersen, U. (1994). *Profesjoner og offentlig sektor*. TANO.